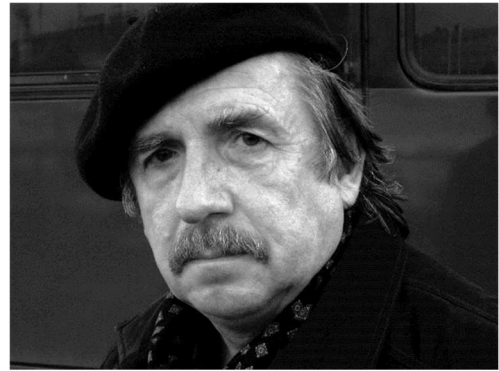

Пам'яті Михайла Хая (1946 — 2022)

...«сміливий і палкий
захисник українських традицій»,
«музикант», «оратор»,
«борець проти комуністичного режиму»...

15 жовтня цього року українська етномузикознавча спільнота, і дві менших громади – етноорганологічна і кобзарсько-лірницька – зазнали болісної втрати. З життя пішов у вічність Михайло Хай – етномузиколог, етноорганолог, збирач і знавець інструментальної музичної традиції українців (насамперед бойків, гуцулів, поліщуків), практикуючий лірник і бандурист, вчений, викладач, диригент...

До нашої Музичної академії пан Михайло має пряме відношення. Із 1992 по 2002 рік він керував Проблемною науково-дослідною лабораторією музичної етнографії. Також як доцент, а пізніше – професор кафедри музичної фольклористики до 2013 року викладав «Українську народну музичну творчість» (розділ «Етноорганологія») для студентів історико-теоретичного, композиторського й оркестрового факультетів, вів практичний курс «Гра на традиційних музичних інструментах» (до якого сам створив програму і вибудував методіку), керував дипломними й магістерськими роботами студентів.

На жаль, настали часи, коли фольклорний напрямок в консерваторській освіті почав різко згортатися, результатом чого стала фактична ліквідація кафедри музичної фольклористики у 2013 році, за тим – зменшення набору етномузичних предметів і годин навчання, і, як наслідок, кардинальне скорочення штату працівників Лабораторії та викладачів. Грандіозним планам, які плекали пан Михайло й інші співробітники Лабораторії та викладачі кафедри, за його життя не судилося здійснитися.

Протягом 76 років свого життя Михайло Йосипович пройшов шлях різноманітних змін, наповнений різними видами діяльності. Усі вони були пов'язані з музикою – спочатку народно-академічною (навчання і гра на домрі в оркестрі народних інструментів), потім академічною (диригування академічним хором), і, нарешті, з традиційно-народною. Цей пунктирний ряд фактично окреслює важливу еволюцію митця, вченого і суспільно-го діяча, яку пан Михайло мусив пройти, щоби стати тим, ким він став.

Пам'ятаю, як на межі 1980–90-х років він із характерним для нього запалом відстоював необхідність переходу оркестрів, по суті, російських народних інструментів (здаємо його домрове минуле!) на українські рейки («Замінити баяни, домри й балалайки на скрипки, цимбали і бандури!»). Пізніше він перестав перейматися цією проблемою (вона на той час вже зрушила з місця), бо вся його увага, енергія та біль зосередилися на традиційній інструментальній музиці та кобзарсько-лірницькій традиції. На цьому шляху пан Михайло багато що зробив: випустив серію книжок (зокрема, й збірник власноруч зібраних тепер вже рідкісних зразків народно-інструментальної традиції бойків); виховав і підготував до самостійного професійного життя учнів різних профілів діяльності; оволодів грою на кількох традиційних інструментах (лірі, кобзі, скрипці) і співочим репертуаром українських мандрівних співців та сам став навчати інших; записав кілька дисків – з власним сольним виконанням та як гравець інструментальної капели «Надобридень» (яку він організував); встиг створити і викладати своїм учням, студентам, аспірантам власні оригінальні навчальні курси вузівських дисциплін, очолювати наукові підрозділи поважних установ (вже згадану Проблемну лабораторію Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського, відділ музичної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики й етнології ім. М. Т. Рильського АН України, а також власностворену Українську експериментальну лабораторію фольклору – УЕЛФ); стати одним із засновників і активним учасником Спілки кобзарів України і членом Київського кобзарського цеху.

Зрозуміло, що для успішного досягнення усіх цих «вершин» потрібен був особливий характер. І Михайло його мав. Його темперамент, емоції, напористість, безкомпромісність, часом різкість суджень нерідко викликали протистояння з опонентами, навіть якщо в цілому їх думки співпадали (іноді хотілося процитувати знамениту фразу М. Гоголя: «Александр Македонский герой, но зачем же стулья ломать?»). Тому спілкування з паном Михайлом далеко не завжди було комфортним. Але він і не прагнув цього – для нього найважливішим було довести свою ідею, думку, захопити нею слухача, переконати його. І студенти в цілому любили його лекції, не зважаючи на те, що на початку їм здавалися дуже дивними його зичні інтонації голосу, темпераментна, наче на майдані, публіцистично-ораторська манера викладу. Безумовною прикрасою його лекцій були ілюстрації – не лише фонозаписи і відеофрагменти експедицій Михайла Йосиповича, але й його власне виконання і спів. Це було незвично для студентів консерваторії – якимось неакадемічно. І це захоплювало.

*Євген Єфремов, кандидат мистецтвознавства,
доцент Кафедри історії української музики та музичної фольклористики,
керівник фольклорного гурту «Древо»*

Mychajło Chaja poznałem chyba w roku 1993. Od kiedy miałem własną lirę korbową, czyli od 1995 roku spotykaliśmy się i przyjaźniliśmy jako lirnicy. Najbardziej wspominam Festiwal "pieśń Naszych Korzeni" w Jarosławiu w 1997 roku, który w dużej części poświęcony był lirnikom i ich pieśniom. Śpiewaliśmy wtedy razem na rynkach, pod cerkwiemi i kościołami, na ulicach Krakowa. Słuchałem jego opowieści o lirnikach ukraińskich, o Cechu, o historii pieśni. Miałem poczucie, że wracają dawne czasy, dawna wspólnota, gdy wiele pieśni miało słowa zarówno polskie jak i ukraińskie. Pan Michał był częścią tej wspólnoty i współtwórcą odrodzenia tradycyjnej kultury Ukrainy. Również kasety z muzyką tradycyjną, do których wydania bardzo się przyczynił, docierały do Polski, a my słuchaliśmy ich z zachwytem. Pan Michał był człowiekiem bardzo zaangażowanym, bardzo oddanym idei czystej tradycji, stąd jego opinie bywały ostrej jednoznaczne, zdarzało nam się nie zgadzać na różne tematy. Ale to co najistotniejsze nas łączyło. Do tej pory pamiętam niektóre jego pieśni, szczególnie tę o "Biedzie". Cześć pamięci Pana Michała, niech śpiewa w niebiańskiej orkiestrze.

*Janusz Prusinowski – skrzypek, organizator,
kontynuator tradycji muzykanckich z Polski Centralnej.
Lider Janusz Prusinowski Kompania,
dyrektor festiwalu Wszystkie Mazurki Świata*

Я познайомився з Михайлом Хаєм, мабуть, у 1993 році. А відколи в мене з'явилася власна ліра кorbова, тобто з 1995 року, ми подружилися як лірники. Найбільше мені запам'ятався фестиваль «Пісня нашого коріння» в Ярославі [Польща – ред.] у 1997 році, який здебільшого був присвячений лірникам та їхнім пісням. Ми разом співали на ринкових площах, перед православними церквами та костелами, на вулицях Кракова. Я слухав його розповіді про українських лірників, про [лірницькі – ред.] цехи, про історію пісень. У мене було відчуття, що повертаються ті старі часи, стара громада, коли багато пісень існували як із польськими, так і з українськими текстами. Пан Михайло був частиною цієї спільноти та співтворцем відродження традиційної української культури. Також до Польщі потрапили касети із записами традиційної музики, до яких він багато долучився сам, і ми їх із захопленням слухали. Пан Михайло був людиною, надзвичайно відданою ідеї чистої традиції, тому його думки іноді були дуже гострими й безкомпромісними, часом ми розходилися з ним у різних питаннях. Але найголовніше у нас було спільне. Досі пам'ятаю деякі його пісні, псалми, особливо про «Біду». Шануймо пам'ять про пана Михайла, нехай він співає у небесно-му оркестрі.

*Януш Прусіновський – скрипаль, організатор, продовжувач музичних традицій Центральної Польщі. Лі-дер Janusz Prusinowski Kompania,
директор фестивалю «Всі мазурки світу»*

Так склалося, що я співпрацював з Михайлом Хаєм на науковому ґрунті понад 20 років – спершу як його студент з фаху у НМАУ, а потім, після великої перерви – як пошукач та працівник відділу етноінструментознавства в ІМФЕ ім. М. Рильського. І це мене самого завжди дивувало, адже у нас були абсолютно протилежні наукові погляди. Михайло Хай розглядав народну музику через призму інструменту, а ж – через призму виконавця. Але, певно, нам було цікаво сперечатися, тому наша наукова співпраця продовжувалася й далі.

Цьому сприяла прекрасна людська риса Михайла Хая – здатність бачити людину попри її погляди, ворогувати не з людиною, а з її поглядами. Звісно, далеко не всі знали таку рису Михайла Йосиповича і щиро ображались на нього за його полемічні випадки.

Українська фольклористика в особі Михайла Хая втратила палкого патріота, щирого борця за чистоту традиційної інструментальної музики, темпераментного і неперевершеного у своєму жанрі яскравого виконавця і, просто, гарну людину.

Ілля Фетисов, керівник фольклорного ансамблю «Божичі»

Запам'яталися три, як мені здається, важливі риси Михайла Йосиповича. Його мужність – говорити й писати те, що думає; діяти й творити, не оглядаючись на людське оцінювання. Він завжди був для мене також сумлінним шукачем істини, котрий прагнув знайти істинне, вирізнити справжнє. І третій образ – це суворий захисник аутентики, до найменших її проявів. Ось таким образом Михайла Йосиповича залишився у пам'яті – «сміливий шукач-захисник»).

Світлана Копил, науковий співробітник ПНДЛЕ НМАУ ім. П. І. Чайковського

Михайло Йосипович боровся за збереження традиційної музики в її автентичному вигляді без обробок і нашарувань. Він щедро ділився своїми знаннями, запаливав інтерес до улюбленої справи у своїх учнів.

Ольга Карпата, співачка фольклорного гурту «Михайлове Чудо»

Уперше Михайла Йосиповича Хая побачила я восени 1987 року на нараді збирачів фольклору в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Т. Рильського, де він виступав як лірник. У 90-х роках я не раз зустрічала його й на Андріївському узвозі, саме як виконавця народних псалм та дум. Це не було жебракування заради грошей, а свідоме концертування з метою пропагування на мистецькій алеї традиційної української музики. У той час ми всі були одержимі ідеєю відродження (згодом він це називав реконструкцією) народних свят та обрядів, а також і кбзарсько-лірницької традиції. Київ цим жив, навіть марив, особливо молодь. Тож побачити бандуриста, який сидить прямо на асфальті коло Бесарабки, чи на Деміївському базарі, чи під липами в Лаврі, чи на Майдані перед Головноштамтом або у сквері Софії Київської, в той час було не диво. І Михайло Йосипович природно вписувався у це середовище, ніс у вихолощені душі українську ідею, християнський дух.

Він був лютим ворогом комуністів, де тільки міг, таврував у своїх виступах цей кривавий режим. Дісталось від виконавця й новоявленому олігархічному режимові Кравчука-Кучми. Пригадую створені ним сатиричні куплети на мотив танцю «Гречаники». Це контамінація фольклорних та авторських текстів. На початку 90-х був поширений віршик-монострофа про те, що «Як були комуністи, то було що пити й їсти». Очевидно, що він був запущений в маси антиукраїнськими силами, які грали на гіршому розчаруванні народу у своїх нових лідерах, котрим довірилися у перші роки Незалежності. Михайло Йосипович непомітно змістив смислові акценти вірша, увів його в історичний контекст, зв'язавши в один неперервний ланцюг 30-ті й 90-ті роки. Тож у його версії чітко вказано на те, хто насправді керував Незалежною Україною: не рухівці, яких розсварили і роздробили антиукраїнські сили, не політв'язні, які боролись за неї десятиліттями, а ті ж самі «перекрашані» (були червоними, стали блакитно-жовтими) колишні комуністи («партократи-дермократи», «карманічі»), які довели українців до матеріального й морального зубожіння. А пограбований ними народ змушений був виживати так само, як і при сталінському, хрущовському та брежнєвському режимах.

Ох як були комуністи,
То не було що і їсти,
А як стали дермократи,
То нема чим і ср...

Приспів: Гоп мої гречаники,
Комуністи начальники,
Лиш селяни як були, так і є батраки,
А кравчуківці дураки!

Частушка закликала до зміни влади революційним шляхом:

Партократи-дермократи,
Ну що ж вам тепер сказати?
Мабуть, треба вила брати
І усіх підряд скидати! ¹

Як перегукуються ці слова зі словами Олеся Гончара, записаними в його «Щоденнику»: «А хіба в Києві не так? Хіба найкрикливіші демократи не стали безнадійно товстошкірими? Народ розжене їх – і правильно зробіть!» (запис від 5 серпня 1993 р.)².

Безпосередньо ми спілкувались із Михайлом Йосиповичем уже в ІМФЕ, коли він очолював відділ етномузикології. До мене він ставився з особливою повагою, завжди говорив про мене багато хороших слів, що змушувало навіть трохи соромитися. Можу сказати, що він довіряв мені як науковцю і завжди був готовий до будь-якої форми співпраці, а для мене його оцінка була дуже важливою. Михайло Йосипович високо цінував мої напрацювання в галузі словесної фольклористики, хоча справедливо вважав, що пісню слід досліджувати як єдиний вербально-музичний текст, через те називав нас «однокрилою фольклористикою». Та я не ображалась, ми з ним чудово ладнали і принагідно підтримували одне одного. Я з радістю брала участь у музичних презентаціях, концертах, лекціях, на які він мене завжди запрошував. У 2017 році я брала участь у презентації його монографії «Микола Будник і кобзарство» у міській бібліотеці м. Ірпіня, писала рецензію на цю книгу.

¹ М. Хай повідомив, що цей куплет – його авторська імпровізація.

² Гончар, Олесь. Щоденники: у 3-х т. / упорядкув. підгот. текстів, іл. матеріалу та передм. В. Гончар. Т. 3. Київ: «Веселка», 2004. С. 481.

Та це не заважало йому критикувати мене за перехід до вивчення сучасних форм фольклору, яких він повністю не сприймав. Проте якщо я запитувала його про що-небудь, як носія такого фольклору, він радо відгукувався і надавав мені необхідну інформацію. Таким чином, 8 листопада 2016 року було записане невеличке інтерв'ю про таку форму протестного фольклору, як *символічний похорон*. Принагідно Михайло Йосипович розповів і про свою участь в організації Першого Всеукраїнського музичного фестивалю «Червона Рута» (1989). Я вважаю цей спогад дуже цінним, тож подаю моє інтерв'ю з ним повністю.

Л. І.: – Скажіть. Будь ласка, чи не пригадуєте Ви таких символічних акцій на початку 90-х, як наприклад похорони ССРСР або комунізму, або там партійних лідерів? Може, Ви це бачили на власні очі?

М. Х.: – Чому не пригадую? Ми самі це робили на фестивалі «Червона рута» 1989 року в Чернівцях!

Л. І.: – Правда?! І що ви там хоронили? Хто це робив?

М. Х.: – Не що, а кого! Значить... Ну яка це була ідея? Два слова просто взагалі про атмосферу на «Червоній руті». Це було вперше після Львова і Києва – вже викладувалися синьо-жовті прапори. І цілий тиждень там... З самого початку питання фестивалю стояло під великим питанням, даруйте за тавтологію. Тому що [Леонід] Кравчук тоді був секретарем ЦК компартії України, а першим секретарем був Володимир Васильович Щербицький. І пішла така установка, що не можуть. ЦК комсомолу України нас підтримував, на місцях, тоді вже така була ситуація, це вісімдесят дев'ятий рік, і пішла в пресі така установка, що не буде фестивалю. Тоді Кирило Стеценко поїхав в Литву, там зробив великий «шорох». І тоді вже був перший з'їзд Руху в Політехнічному інституті. А «Червона рута» була перед з'їздом Руху, у вересні. І коли Кирило приїхав з Прибалтики, тут вже була така атмосфера, що Кравчук коли виступав на отому установчому з'їзді Руху, на нього там так «наїхали», що він сказав, що буде фестиваль у Чернівцях. І тоді ми, коли приїхали за тиждень до фестивалю, то нам ті перелякані функціонери чернівецькі, з обкому партії і так далі, які всьо позабороняли і казали, що не буде, вже казали: «Робіть, що хочете, тільки не кажіть, що вам тут хтось щось забороняє!» Отака була ситуація.

А потім пішло. Ну, перший день [...] я не буду – прапори перші з'явилися десь там в середу [...]. А в нас була розроблена ціла серія заходів, яка була спрямована на дискредитацію існуючого режиму і на українське відродження, української культури, бо це був перший в історії України фестиваль україномовної пісні. Української пісні, так було написано. А до того були всі тільки московськомовні. Бо так не ставилось питання взагалі. І одним із пунктів тих всіх заходів (я всіх і не пам'ятаю), був той, який вас цікавить.

Що ми хоронили... В гуцулів є такий обряд: як помирає хтось із таких дуже шанованих людей... Як звичайний гуцул, то там також один трембітальник має вийти і на всі гори оголосити, «Умерську» заграти – сигнал такий, шоби люди знали. Йде людина, хреститься: «Ага, от вже Василька нема!» Звідки знає? А знає, що Василько там жив, а звідтам трембіта грає, знає, що він грає похоронний сигнал – значить всьо, нема Василька! А той був – Володимир Васильович [Щербицький – ред.]! І в нас виникла така ідея: поховати Володимира Васильовича з трембітами, з повним ритуалом.

Л. І.: – То він помер після того?

М. Х.: – Ні, він жив, ми його живцем заховаємо! А після того ще він прожив десь, може, рік, може, півтора.

Л. І.: – Це ж мені казали так, – вибачте, я переб'ю: «Схоронили в Чернівцях Щербицького – Щербицький помер. Схоронили через рік в Києві Івашка – Івашко помер».

М. Х.: – Про Івашка я не знаю нічого.

Л. І.: – Зате я знаю... Ну і як це було?

М. Х.: – Виглядало то так. Зробили чи з пап'є-маше, чи з дощок таку труну, написали на ній великими літерами «ЩЕРБИЦЬКИЙ». І взагалі то серед дня не можна було робити, а ввечері не хоронять, розумієте, вночі (сміється). Але десь так в такий час, що можна. І звичайно ж не так демонстративно – через всі Чернівці не несли, я не буду брехати, розумієте, це ж не допустили би. Але символічно ніс чоловік труну, викопали яму, заховаємо ту труну.

Л. І.: – Де? Ну не на цвинтарі ж?..

М. Х.: – [...] Взагалі, давайте говорити відверто – це було досить символічно все зроблено. Якщо ви зараз від мене будете питати, де, що...

Л. І.: – Ви кажіть подробиці, такі, як трембіта...

М. Х.: – Трембіта була точно. Бо трембіту я забезпечував і трембітальника! Я вам більше не скажу! Я всіх тих деталей не знаю, бо ідея була не моя. Не тому, що я відхрещуюся. На мені стояла консультативна функція: розказати, як то приблизно має бути... Хоч там була консультант, непоганий, Софія Майданська, вона була автором того сценарію, між іншим... Ідея також була не моя. А це така ідея виникла в сценарній групі, а до мене звернулися тільки за забезпеченням автентичного награвання на трембіті. Ну, наскільки воно було автентичне, я не знаю, але трембіти були там, трембіту ми знайшли і трембітальника ми знайшли, і сигнал був.

Л. І.: – Як він робив це, і коли, де – під час похорону, чи під час ходи, чи перед цим?

М. Х.: – Та яка хода! Не було ніякої ходи, не було ніякого похорону, це все, я ж вам кажу, було досить символічно.

Л. І.: – Тобто він зажав, ви спустили в яму – і всьо?

М. Х.: – І всьо! І всьо! Загребли – і так і було!

Л. І.: – А звідки ця ідея взялася, що треба похорон робити? Мені взагалі цікаво: чому в повітрі витас оце «схоронить», – де воно взялося, звідки? І чому саме такий політичний контекст?

М. Х.: – Вся «Червона рута», весь сценарій і вся концепція «Червоної руті» від початку до кінця була дуже політизована. Отут я вам можу дуже багато розказати.

Л. І.: – Ні, мене цікавить саме це.

М. Х.: – Ну це, якщо ви хочте з того зробити велику подію, то не вийде. Великої події там не було. Там було значно... Навпаки, я вам відверто скажу – там була не то що боязнь...

Л. І.: – Що заборонити можуть весь фестиваль?

М. Х.: – А вони так і зробили! Вони розігнали... Сергій Проскурня тоді робив відкриття. Я сто двадцять чоловік тоді, колективів України, – з Луганська, з Запоріжжя, з Харківщини два колективи, причому і вторинні ті – і «Древо», і «Муравський шлях», ще він тоді називався «Слобожани», здається... І рівненських колективів дуже багато... А закриття мало йти за тим самим сценарієм, за участю тих самих колективів. Я зробив ставку на ті самі колективи, там їх багато було, і основна маса була. Вони так зробили, що ці колективи, відкриття фестивалю, поки прапорів не було, телебачення було, Околот була така, відзняли все прекрасно! А потім ту плівку розмагнітили, і лишилися тільки якісь там приватні камери. На закриття побили тих хлопців...

Я вам краще розкажу те, до чого я був причетний. Як ті прапори попадали на стадіон. При вході був отакий вузенький вхід на одну людину. З одного боку стояв підполковник чи майор міліції, з другого боку стояв я. І людина проходила. Вони всі були в національних костюмах. Він питав: «Ваш?» – «Наш!» Там не наших і не було, бо наші всі йшли. А оті західно-подільські сорочки, якщо ви знаєте, такі дуже довгі, підперезані широкими ремнями, і людина на майку надягала прапор, потім ту сорочку, приперізувала себе, і йшла, й показувала, що вона в костюмі. Все! А під сорочку заглядувати їм не це... І таким чином всі прапори... а потім ті прапори повітрягували, і стадіон розцвів жовто-синіми знаменами! Тоді оцей «ОМОН» кинувся туди і почав їх бити. Одного хлопця ледве відкачали, він в реанімації лежав. І багатьох! А ті харківські і луганські жіночки плакали і кричали: «Відвезіть нас! Тут завтра кров буде!» Вже перед тим хотіли, коли Рівне взяли і всі колективи вивезли, ті харків'яни почали просити, щоб і їх забрали! Тому що вони боялися дуже. Я став перед ними, як перед вами отак, кажу: «Люди добрі! Ви мені вірите?» – «Вам вірим!» – «Якщо ви мені вірите, то я вас запевняю, що ніякої крові тут не буде! А навіть як щось буде, то вас, старих людей, ніхто не зачепить. Ніхто вас бити не буде. Ми за вас відповідаємо. Як ми вас сюди привезли, так ми вас посадимо на потяг, і ви собі спокійно поїдете додому».

Л. І.: – *Тоді людей таких не били, а тільки тих, в кого був прапор. Бо я знаю, що і в нас тут на Майдані били тих, що мали прапори. Мене обминули, а того хлопця, що поруч з прапором стояв, побили. Це я знаю.*

М. Х.: – Є досвід такий. Ну от, приблизно так. А ця подія, що вас цікавить, з неї не варто робити велику подію, бо вона не була велика!

Л. І.: – *Річ не в тому, а річ в тому, що це був початок, «начало начал», тому що потім у Києві хоронили в дев'яностому році влітку Володимира Івашика, восени йшла демонстрація від Республіканського стадіону до бульвару Шевченка і аж на Подол, отут йшла по Володимирському узвозу, і труну несли з написом «СССР».*

М. Х.: – Несли труну на плечах? Ми на плечах не несли!

Л. І.: – *Не на плечах, просто в руках, з написом «СССР» і з серпом і молотом.*

М. Х.: – Я знаю, то вже пішов розвиток ідеї. А це зародок ідеї був! Він був досить скромний порівняно з тими. Не було маси людей при цьому. Це просто кілька чоловік занесли формально, досить скрито це закопали, і трембітнули там для того, щоб воно виглядало. Розумієте? Фактично акція відбулась, но вона не була так розрекламована, як пізніше на стадіоні прапори і даліше. Відверто, це було зроблено десь посеред тижня, я не пам'ятаю, чи в четвер, чи в п'ятницю, бо фестиваль ішов від понеділка до неділі. То – майбуть, що в четвер.

Л. І.: – *Я дуже дякую Вам!»*

Буквально за декілька днів до смерті Михайло Йосипович зателефонував мені й знову запросив до Ірпеня на презентацію нового видання його книги. Розмова вийшла, як завжди, дуже цікавою. Ми обговорювали Третій Міжнародний етномузикознавчий симпозіум, який відбувся напередодні в Дніпрі, говорили про разючу подібність литовської та української народної музики. Я не знала, що це наша остання розмова. Я довго не могла звикнути до думки, що пан Михайло ніколи вже більше мені не зателефонує, не розповість про свої неймовірні ідеї та плани на майбутнє... Адже по суті він був дуже хорошою й неординарною людиною, справжнім християнином, талановитим виконавцем, неперевершеним знавцем народної інструментальної музики, ревним захисником автентичного стилю виконання. Він не терпів найменшого прояву фальші як у музиці, так і в особистому спілкуванні, не кажучи вже про професійне. Тому хоч деколи й «переборщував», та все ж користувався глибокою повагою й авторитетом серед колег-науковців. Тому несподівана смерть Михайла Йосиповича, причиною якої стали бойові дії на околиці Києва, – це величезна втрата для нашої науки і для кожного з нас.

Він любив Україну і поклав на її вівтар усе своє свідоме життя. Нехай же Господь прийме його у Свої райські оселі, щоб там разом з ангелами підносити свій чудовий спів перед Престолом Божим. Царство небесне, вічна пам'ять Вам, великий наш Друже!

*Людмила Іваннікова, кандидатка філологічних наук,
старша наукова співробітниця відділу фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України*

Знаёмы з панам Міхайлам з першых нашых сустрэчаў на "Muzyka kresów" [Польшча. – ред.]. Ездзіў з нім разам да М. Будніка, мяне ён тады пасвяціў ў Кіеўскае братства кабзароў, сілкаваліся салатам кабзароў з дзьмухаўцоў, потым з панам Хаём гралі на лерах на Хрышчаціку.

... Дужа цёплых ўспамінаў, хаця не раз чуў, што пан Міхайло вельмі прынцыпны і любіць прасавець, калі што не па яго... Не ўсім была зразумела пастанова яго да рэстаўрацыі і асэнсаваньня аўтэнтчнага фальклору, павага да крыніцаў і захаванне чысціні традыцыйнай народнай культуры. Мы добра сябравалі і разумелі адзін аднаго. Гралі на імпрэзах ў Польшчы, Стары Сонч, Кракаў, Люблін, Роўна, размовы ў Рыбаках... можна дужа ўзгадаць і навуковыя бяседы і камічныя і вельмі сур'ёзныя тэмы нашых размоваў. Вельмі шкада, што пан Міхайла не з намі...

Гэта зусім кроха пра чалавека з чутым сэрцам, шырокай душою, які меў дар казаці праўду...

Алесь Лось, этнаарганалаг, выканаўца на беларускіх традыцыйных інструментах, спявак. Беларусь

Я знаю пана Міхайла з першых нашых сустрэч у Muzyka kresów [Польшча, поч. 90-х рр. – ред.]. Ходив з ним до М. Будника, він мене тоді посвятив у кийське братство кобзарів, їли кобзарський салат із кульбаб, потім з паном Хаём грали на лірах на Хрещатику.

...Багато теплих спогадів, хоча не раз чув, що пан Михайло дуже принциповий і любить тиснути, якщо щось не по-його... Не всі розуміли його ставлення до відновлення та інтерпретації автентичного фольклору, повагу до джерел та збереження чистоти традиційної народної культури. Ми були хорошими друзями і розуміли один одного. Ми грали на різних культурних подіях у Польщі (Старому Сончі, Кракові, Любліні), у Рівному... Можна згадати бесіди у Рыбаках [Польшча – ред.], наукові дискусії, дуже серйозні й комічні теми наших розмов. Шкода, що пана Михайла немає з нами...

І це зовсім трішки – про людину чуйного серця, широкої душі, яка мала дар говорити правду...

Алесь Лось, етноорганолог, виконавець на білоруських традиційних інструментах, співак. Білорусь

Мой успамін пра Хая

Мы з Алесям Ласём прыехалі першы раз у Роўна для ўдзелу ў Покровах, лірніцкім фэсце. Я тады толькі пачынаў граць і вельмі хваляваўся. А Лось жа меўся як заўсёды ўпэўнена, як варты знаўца, музыка і творца. Варта сказаць, што вашы спрытна і справядліва сталі называць лірніцкі фэст міжнародным, бо да ўкраінцаў узялі ўдзел два беларусы.

І перад выступамі нас сталі вазіць па маленькім тэлекампаніям у Роўна, што для нас было дзіва, бо ў Беларусі на тэлебачаньне манаполія дзяржавы. Давалі інтэрв'ю і мы і ўкраінцы. Алесь Уладзіміравіч шмат каго ведаў з вашых, і вот мы зайшлі ў ліфт, а услед ускочыў сталы вусаты сівы дзядзька, у доўгім палітоне, скудлачынымі валасамі і лірай за спінай, як і ў нас таксама за спінай віселі былі ліры. Мне не знаёмы, ён яшчэ не аглядзеўся, але па вачах ё ўсьмешчы майго настаўніка зразумёў, што яны знаёмыя: – Пане Міхайло добры дзень! Невысокі чалавек замёр, падняў востры позірк знізу да гары на Лася... пару секундаў: – Олесю! І пайшла размова. Ліфт цесны нас трох і ліры за плячамі. І вот Алесь Уладзіміравіч будзя кажаць на мяне, што вот, вучня прывёз. Відна ў пана Хая былі іншыя стандарты пра вобраз вучня. – дэ? – вот, Васіль. І тут Хай мяне заўважыў. Я тады быў у вельмі добрай спартовай форме, падстрыжаны і апрануўся ў хромавічкі, галіфэ і дзедавы фрэнч, у вышыванэй сарочцы і лірай за спінай. Гэта гісторыя была хвіліна ў ліфце. Мы выходзілі а пан Міхайло усё мяне мацаў і хлопаў, як казак каня нібыта на кірмашы выбірае. І да Алеся: – Олесю, слухай, де ти таких вучнів знаходиш?

Ну а потым, ведаючы манэру свайго настаўніка, я

Моя згадка про М. Хая

Ми з Алесем Лосем вперше приїхали до Рівного для участі в лірницькому фесті на Покрову. Тоді я тільки починав грати і дуже хвилювався. А Лось був, як завжди, впевнений у собі, як гідний знавець, музикант і творча людина. Варто сказати, що ваші [організатори] спритно і справядливо стали називати лірницький фест міжнародним, адже разом з українцями брали участь і двоє білорусів.

І перед виступами нас почали возити у Рівному на невеликі телекомпанії, що для нас було дивом, бо в Білорусі на телебаченні монополія держави. Давали інтерв'ю і ми, і українці. Алесь Володимирович знав багатьох ваших. І ось ми зайшли у ліфт, а слідом ускочив вусатий сивий дядько, у довгому пальті, з кудлатим волоссям і лірою за спиною, – у нас так само за спинами ліри висіли. Мені він не знайомий, він ще не оглянувся, але по очах і по-смішці мого вчителя [А. Лося. – ред.] я зрозумів, що вони знайомі: – Пане Михайле, добрий день! Невисокий чоловік завмер, звів гострий погляд знизу вгору на Лося... на пару секунд: – Олесю! І пішла розмова. Ліфт затісний для нас трьох, і ліри за плечами. І тут Алесь Володимирович каже, вказуючи на мене, що ось, привіз учня. Мабуть, пан Хай мав інші стандарти щодо образу учня: – Де? – Ось, Василь. І тут Хай мене помітив. Я тоді був у дуже хорошій спортивній формі, підстрижений і вдягнений у хромові чоботи, галіфе та дідів фрэнч, у вишиванці та з лірою за спиною. Усі історія тривала хвилину у ліфті. Ми виходили, а пан Михайло все мене мацав і похлопував, наче козак, що коня на ярмарку вибирає, а до Алеся: – Олесю, слухай, де ти таких учнів знаходиш?

Ну, а потім, вже знаючи манеру мого вчителя, я

пачуў і пабачыў манэры выканання Хая, і я стаў граць і працягваю граць. Вот так мяне Хай пахлопаў!

І наогул для мяне ўдзел у лірніцкім фэсьце ў Роўна стаў як штогадовы іспыт, кожны год новы новы вывучаны кант, альбо псалм, альбо гістарычны сыпеў пра Касьцюшка... пакуль не пачалася пандэмія, а потым прышло гора.

Але Хая я памятаю, згадваю яго позірк на мяне, як рэнген. Царста нябеснае! Ён думаю і на небе не супакоіцца, на лірнікаў з пад броваў паглядаю, і на мяне ў тым ліку, прынамсі мне так здаецца. Вечная памяць!

*Васіль Грын, фалькларыст, лірнік,
выканаўца традыцыйных беларускіх песень, ар-
ганізатар фестывалю традыцыйнай
беларускай народнай культуры*

почув і побачив манеру виконання Хая, і я почав грати і продовжую грати. Отак мене Хай похлопав!

А взагалі для мене участь у Рівненському фестивалі лірників стала як щорічний іспит: кожного разу вивчав новий кант чи псалом, чи історичну пісню про Костюшка... І так, поки не почалася пандемія, а потім прийшло горе.

Але я пам'ятаю Михайла Хая, я згадуюю його погляд на мене, наче через рентген. Царство [йому] небесне! Думаю, він і на небі не заспокоїться, дивлячись із-під брів на лірників, і на мене теж – принаймні мені так здається. Вічна пам'ять!

*Василь Грин, фольклорист, лірник,
виконавець традиційних білоруських пісень, органі-
затор фестивалів традиційної
білоруської народної культури*

Михайло Йосипович Хай охопив власною фольклористичною діяльністю дуже стрімкий період в розвитку української музичної культури. 70–90-ті роки ХХ століття, на нашу думку, були насамперед періодом пробудження у широкого загалу українців національного самоусвідомлення. Але культурна політика 70-початку 80-х років (як і попередніх століть) замулювала значення первинного знання – знання фольклорної спадщини власного народу. Було зроблено все, щоб це самоусвідомлення підтримувалося лише найменш популярними серед поціновувачів музики формами – традиційним виконанням кобзарями та лірниками епічного фольклору і етнічною інструментальною музикою. Михайло Хай уявляв свою позицію як вираз чистої ідеї – не змішувати до купи своє і «псевдосвоє», нав'язане жорсткими умовами радянського існування. Палкий громадянин, вірний свого бойківського коріння, Михайло Хай проголошував цю просту істину в незручних, незвичних для того часу критичних формах: воював з «гармошкою» в українському фольклорі, визнавав тільки автентичність у співі, критикував репертуар і обробки регіонально самобутніх пісень.

Як керівник фольклорної секції українсько-канадського спільного підприємства «Кобза» Михайло Йосипович Хай наприкінці 80-х – на початку 90-х років організував багато фольклорних експедицій в різні регіони України. Для мене як для методиста будинку творчості це була перша фольклорна експедиція, в розпорядженні якої був мікроавтобус – щоб пересуватися між селами, звозити до купи виконавиць для запису гуртового співу.

...Треба згадати особливу атмосферу творчого піднесення, яка панувала в ті роки у приміщенні «Кобзи» на Подолі, де записували на професійну канадську апаратуру спів кийівського гурту «Древо» і харківського гурту «Слобожани», бандуриста Миколу Будника та лірника Михайла Хая, «фільтрували» питоме в естрадному виконавстві і представляли українському глядачу на фестивалях «Червона рута». Для мене особисто було дуже важливо побачити на листку з репертуаром касети «Пісні рідної землі» надрукований текст: «Фольклорист Віра Осадча» – вперше мене назвали не методистом, а фольклористом. Вкотре дякую вам, Михайло Йосиповичу.

Автентичний гуртовий спів на Харківщині Михайло Хай та світлої пам'яті Микола Семиног записували у 1991–1992 роках від носіїв фольклорної традиції разом із фольклористами: доцентом університету мистецтв Ларисою Новиковою – в Богодухівському, Валківському, з автором цих спогадів – у Первомайському, Золочівському районах, пізніше в Борівський район з'їздив особисто М. Семиног.

У селі Киселі Первомайського району були кілька днів, записували відео для навчального фільму про традиційне весілля. Для цього побілили й оздобили стару хату, відтворили своєрідне (на 3 хустки) головне вбрання молододі – «квітку». Михайло Хай був улюбленцем кисельських співачок, надихав їх на спів численних дублів, а сам був повністю занурений у справу і вдоволений її результатами. Спільною метою було – знайти, а часом вгадати у виконанні клубного фольклорного колективу повноцінне звучання багатоголосся, співпрацюючи із талановитими заспівувачками та виводчицями. А при тому намагатися нівелювати відчуття «концертності» виконання і, зберігаючи його традиційність, нарешті якісно записати ідеальний варіант звучання.

Пізніше ці аудіозаписи стали основою диску «Слобожанщина» проекту «Берви» (агенція Арт Велес) і окрасою фольклорного архіву Харківщини і Полтавщини, створеного Галиною Лук'янець та учасниками колективу «Муравський шлях» Харківського обласного організаційно-методичного центру культури і мистецтв.

Михайло Йосипович Хай – запальний музикант, правдивий лірник, наполегливий і послідовний вчений, будівничий справи з вивчення народної музики, щирий і вимогливий колега. Світла пам'ять.

Віра Осадча, кандидатка мистецтвознавства, професорка кафедри українського народного співу та музичного фольклору Харківської державної академії культури

Мені пощастило бути в числі «фаворитів» пана Михайла – чи то через те, що починала свій шлях в етноінструментознавстві від вивчення його улюбленої Бойківщини, чи через те, що взагалі займаюся інструментальною музикою, чи через позитивне відношення до його будь-якої критики. Саме його любов до дискусій мене й захопила від самого початку нашого знайомства, бо це було завжди цікавіше та цінніше, ніж звичайні похвали. Він і сам вимагав об'єктивного ставлення до свого доробку, бо свого часу попросив у мене – ще тоді молодій та «зеленій» – написати рецензію на свою першу монографію «Музика Бойківщини», і радо відніс мій доволі критичний опус до журналу «Народна творчість та етнографія». Завжди наголошував на тому, що здорова дискусія – це рух науки уперед. Хоча не лише критику; також предостатньо я отримувала від нього і похвал, навіть надмірно, як мені завжди здавалося. Повсякчас відчувала його підтримку та особливу прихильність на усіх спільних наукових заходах, за що йому безмежно вдячна!

Пан Михайло був багато в чому унікальний і єдиний. Єдиний доктор наук в Україні в галузі етноінструментознавства. Перший написав загальну монографію про українську традиційну інструментальну музику. Мав свій оригінальний, неповторний та впізнаваний стиль письма. Був кращим знавцем бойківського музичного фольклору. Мав чудовий голос і прекрасно виконував бойківські співанки чи лірницькі пісні. Був ініціатором реконструкції народноінструментальної музики. Людина особливої енергії, постійний генератор ідей (засновник лірницького цеху у Львові, «бурси фольклору» й ін.), ревний захисник автентики та чистоти традиції, котру відстоював на усіх можливих платформах – від наукових студій до популярних соцмереж!

Останній наш спільний захід із паном Михайлом – робота над виданням «Проблеми кобзарознавства та етноінструментології», де він довірив мені редагувати етноінструментознавчий том. Саме це сприяло нашим частим контактам та перемовинам у його передсмертний час. Зауважила для себе лише те, що він став менш категоричний та різкий, ніби віднайшовши внутрішнє примирення. Він усе ще був сповнений ідей та планів, котрі, на жаль, так і не здійснив. Світла пам'ять дорогому колезі!

Ірина Федун, етномузиколог, кандидатка мистецтвознавства

З Михайлом Хаєм у мене не могло бути простих стосунків – обоє запальні червоні «близнюки», фанатично зайняті обраними справами ...

Згадаю «сонячний період» наших взаємин – 1990-ті, початок 2000-х.

...Весілля Світлани Копил і Віталія Протасова – і неймовірно харизматичний скрипаль Михайло, «колядування» для молодих вулицями Подолу (фактично моє перше знайомство з ним)... Потім це повторилося на весіллі Іллі Фетисова і Сусанни Карпенко: Михайло запалював у танцях, жартував, імпровізував сороміцькі співанки – і сторонні аж ніяк не могли б здогадатися, що то не просто собі вуйко, а цілий професор консерваторії...

Спільна експедиція 1992 року до скрипалів Полісся: Михайло Йосипович надзвичайно швидко згодився поїхати, це для нього було перше знайомство з поліщуками, а для мене – суттєва підтримка в царині етноінструментознавства, де я тоді «плавала». Результат: кілька цифрових касет, записи з яких побачили світ у бельгійсько-французькому проєкті, та емоція Хая – «Я щасливий, що сюди поїхав, я не знав цієї культури!».

І він продовжив пізніше поліську лінію експедицій...

Період «Кобзи», коли пан Михайло пробував довірити мені реєстрацію цифрових записів – окрім благих намірів, нічого путнього з цього не вийшло (я тоді ще не знала особливостей його «архівної роботи»).

Зате вийшла моя одна з перших статей в журналі Родовід – мене, зелену й нікому невідому – порекомендував туди саме Хай.

Він же зробив мене авторкою анотацій до поліської серії дисків АртВелеса.

Потім були й дошкульні підколи про мої «математичні дослідження фольклору» – формули типу 5+3 здавалися йому смішними.

Та це не не завадило п. Михайлові виголосити чи не найтеплішу промову на мою честь з нагоди кандидатського захисту, де я була нагороджена дорогоцінним званням «сонечко української фольклористики»... (запис на касеті Свема зберігаю)

З-поміж лінків Каталогу на с. 94 є ті, що зафіксували для історії студентську капелу, створену М. Хаєм, та його танцювальну імпровізацію – там важливий не сам танець (професор справився!) – а реакція залу, його учнів. Попри складності характеру та проблеми в дискусіях наукового рівня, викладачем він був чудовим.

Пам'ятатимемо.

Ірина Клименко, етномузиколог, докторка мистецтвознавства